

Л. Гуртієва,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ЧАСУ ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

Дослідження морально-правових критеріїв часу провадження слідчих дій обумовлено завданнями науки кримінально-процесуального права та слідчої практики щодо реформування кримінально-процесуального законодавства, правозастосовної діяльності слідчого з характерною для України орієнтацією на моральнісні цінності людини, міжнародні стандарти ведення кримінального судочинства. Етичним вимогам повинні відповідати як кримінально-процесуальне законодавство, так і правозастосовна діяльність слідчого, оскільки вона пов'язана з можливістю обмеження прав людини (права на свободу та особисту недоторканність та ін.).

У сучасний період суттєвий внесок у розробку питань реалізації етичних основ діяльності слідчого при провадженні слідчих дій зробили як українські вчені: Ю. П. Аленін, О. В. Баулін, Ю. М. Грошевий, Н. С. Карпов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, О. В. Мельник, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, С. М. Смоков, С. М. Стахівський, І. В. Строков, Ю. М. Черноус та ін., так і вчені країн СНД: І. А. Антонов, Р. С. Белкін, В. М. Бібіло, Г. Д. Дубов, В. І. Комісаров, Т. М. Москалькова, М. І. Порубов, Ю. Г. Торбін, С. А. Шейфер, М. П. Яблоков та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт, морально-правові критерії часу провадження слідчих дій досліджені недостатньо повно, що обумовлює необхідність їх подальшого аналізу.

Перш за все, вважаємо за необхідне з'ясувати, що треба розуміти під морально-правовими критеріями провадження слідчих дій.

Відповідно до філософського словника критерії (греч. — *kriterion* — міри-

ло для оцінки чого-небудь) — засіб для перевірки істинності або помилковості того або іншого твердження, гіпотези, теоретичної концепції та ін. [1, 170].

Деякі вчені (І. О. Антонов) формулюють морально-правові критерії діяльності слідчого як «моральні норми, правила поведінки, на підставі яких дається оцінка діяльності суб'єктів кримінального процесу з точки зору її справедливості і гуманізму, добра, свободи та відповідальності, совісті, честі та гідності людини» [2, 38].

Вважаємо, що оскільки однією із властивостей кримінально-процесуальної діяльності слідчого є правовий характер, то в систему морально-правових критеріїв діяльності слідчого повинні входити не тільки моральні, але і кримінально-процесуальні норми. Перш за все, треба говорити про достатність правового забезпечення моральних цінностей особи та про морально-правову свідомість слідчого, про розумне використання ним своїх владних повноважень.

Крім того, завжди треба пам'ятати про таке положення слідчої етики, як розумне співвідношення публічних та приватних (особистісних) інтересів. Ще на початку ХХ століття А. Ф. Коні зазначав, що інтереси суспільства та гідність людини повинні захищатися з однаковою чуттєвістю та завзятістю [3, 63]. Саме тому до морально-правових критеріїв провадження слідчої дії необхідно відносити вимоги щодо відповідності як моральнісним цінностям особи (наприклад, свобода, життя, здоров'я, честь, гідність учасника слідчої дії), так і моральнісним цінностям публічного характеру (наприклад, стабільне існування суспільства, справедливе провадження по криміналь-

ній справі, всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин справи, вирішення завдань кримінального судочинства), а також принципам справедливості, гуманізму, розумного співвідношення публічних та приватних інтересів.

Далі слід зазначити, що слідчі дії є основним способом збирання та перевірки доказів у кримінальному процесі. Вибір оптимального часу для проведення слідчої дії обумовлює ефективне отримання інформації про злочин, забезпечує допустимість доказів, права та законні інтереси учасників слідчої дії, попереджає та запобігає конфліктним ситуаціям між слідчим та учасниками слідчих дій.

Взагалі питання щодо своєчасності проведення слідчої дії слідчий вирішує самостійно та несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення (ч. 1 ст. 114 КПК України). Однак в деяких випадках час проведення слідчих дій встановлено законом. Так, КПК України закріплює, що допит обвинуваченого, обшук та виїмка, крім виняткових (невідкладних) випадків, повинні провадитись удень (ч. 2 ст. 143 КПК, ст. 180 КПК). В слідчій практиці це правило поширюється на інші слідчі дії, крім допиту підозрюваного у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 107 КПК), огляду місця події.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства та юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що за часом проведення всі слідчі дії умовно можна розділити на декілька категорій.

1. Слідчі дії, затримка в проведенні яких може призвести до втрати доказів або дати можливість сховатися особам, які розшукуються, проводяться негайно в будь-який час доби (зокрема, огляд місця події).

2. Слідчі дії, затримка в проведенні яких не може ускладнити розслідування, проводяться в денний час (зазначимо, що поняття нічного часу в діючому КПК України не визначено, але за загальноприйнятими правилами, нічним вважається час з 22 до 6 годин за місцевим часом).

3. Окрему групу складають слідчі дії, які повинні проводитися в строго

визначений час. Наприклад, відтворення обстановки і обставин події з метою перевірки можливості особи бачити або чути повинно проводитися в той же час, коли мала місце подія злочину [4, 60].

Оскільки кримінально-процесуальний закон не містить чітких вказівок щодо часу провадження слідчих дій, тому час провадження в тому або іншому випадку багато в чому залежить від морально-правової свідомості слідчого, від його тактичної позиції, професіоналізму, його розуміння «виняткових», «невідкладних» випадків.

Проведення слідчих дій у нічний час небажано у зв'язку з тим, що це порушує право людини на відпочинок, на повагу до особистого та сімейного життя, оскільки спричиняє клопіт членам родини учасника слідчої дії. Крім того, у нічний час притупляється увага людини, вона більш схильна до психологічного впливу, який при певних умовах може виявитися незаконним.

Разом з цим проведення обшуку і виїмки вдень забезпечує кращі можливості для виявлення та подальшого вилучення об'єктів (предметів і документів), що мають значення для справи, і завдає менше незручностей громадянам. Так, при виборі моменту проведення обшуку слід враховувати час, коли в приміщенні, де заплановано обшук, будуть знаходитися ті, хто повинен бути присутній при обшуку. Для обшуку за місцем проживання це може бути час, який передувє виходу на роботу. Обшук в службовому приміщенні краще починати в кінці робочого дня, коли і сторонніх менше, і слідчий не буде відволікати співробітників даної організації, установи від звичайної роботи.

Провадження слідчої дії повинне починатися з розрахунком, щоб воно могло бути закінчено до 22 години. Якщо не можливо завершити її до вказаного часу, то робиться перерва до ранку, про що робиться відмітка в протоколі. Разом з тим і з цього правила можуть бути винятки.

Провадження виїмки і обшуку у нічний час — це виняток із загального правила, який діє у невідкладних випад-

ках. Невідкладними є випадки, а) коли можливе знищення, переховування чи заховування розшукуваних предметів і документів або б) коли особа, в якій необхідно провести обшук або виїмку, може втекти або сховатися, а також в) коли обшук або виїмка почались вдень, але у зв'язку із складністю обшуку або невідачею предметів чи документів при виїмці ці слідчі дії не були закінчені до настання нічного часу.

Як виняток, допит обвинуваченого (в тому разі потерпілого, свідка) може проводитися з настанням нічного часу, коли особа наполягає на негайному допиті або коли відкладення проведення допиту до настання денного часу може призвести до втрати важливих доказів, до їх фальсифікації або до перешкодження припиненню нових злочинів та ін. [4, 61].

Як справедливо зазначає Ю. П. Алєнін, проведення допиту з настанням нічного часу може бути обумовлене бажанням особи дати важливі, на її думку, показання, на підставі яких можуть бути вжиті заходи до виявлення та фіксації слідів злочину, затримання підозрюваних і припинення злочинної діяльності або, навпаки, прийняття рішення про звільнення необґрунтовано затриманої або арештованої особи. З цією метою з настанням нічного часу можуть бути проведені й очні ставки. Рекомендується, щоб бажання вказаних осіб дати показання у нічний час було зафіксовано в протоколі допиту або іншим чином, наприклад, шляхом подачі заяви [4, 62].

Таким чином, аналізуючи кримінально-процесуальне законодавство, яке регулює кримінально-процесуальну діяльність слідчого при провадженні слідчих дій, неважко помітити, що законодавець часто використовує оціночні поняття (зокрема, «виняткові випадки», «невідкладні випадки»).

Багато науковців, що розробляли дану проблему в 70–80-х роках ХХ століття, зазначали можливість творчого застосування норм права як позитивну властивість оціночних понять. Разом з тим вважаємо, що наявність в законо-

давстві оціночних понять має і негативні моменти, оскільки ставить належне застосування оціночних понять в залежність від правосвідомості (розсуду) слідчого, який наділений владними повноваженнями. Необхідна система гарантій правильного тлумачення та належного застосування норм з оціночними поняттями, що не допускає переростання допустимого розсуду слідчого у свавілля.

З метою вдосконалення кримінально-процесуального законодавства вважаємо можливим скористатися такими прийомами юридичної техніки: 1) впорядкування термінології, що використовується в кримінально-процесуальному законодавстві; 2) роз'яснення в тексті закону окремих оціночних понять і термінів; 3) наведення типових переліків явищ, що входять до змісту оціночних понять.

Крім того, при тлумаченні та застосуванні норм кримінально-процесуального права слідчий повинен враховувати загальноновизнані принципи міжнародного права у сфері кримінального судочинства та забезпечення прав людини, рішення Європейського суду з прав людини.

Вважаємо, що в КПК України необхідно навести типовий перелік «виняткових», «невідкладних» випадків, коли можна проводити слідчу дію у нічний час, до яких віднести такі ситуації:

— коли учасник слідчої дії бажає та наполягає на проведенні слідчої дії у нічний час, про що заявляє клопотання;

— коли є фактичні дані, що проведення слідчої дії може сприяти:

а) порятунку життя людини (зокрема, запобіганню катастрофі, угону літака із здійсненням терористичного акту, взяттю заручника та ін.),

б) запобіганню або припиненню вчинення злочину, знищенню майна,

в) затриманню осіб, які вчинили злочин;

г) запобіганню втраті можливих доказів у справі.

Зазначимо, що в ч. 4 ст. 223 Проекту КПК України від 13 січня 2012 року (реєстр. № 1233) закріплено, що «проведення слідчих (розшукових) дій

відкладних» випадків, коли можна проводити слідчу дію у нічний час. Внесено пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування.

Стаття посвячена розгляду морально-правових критеріїв проведення слідствених дій. Приведен типовий перелік «виключальних», «неотложних» випадків, коли можна проводити слідственне дійство в нічне время. Внесені пропозиції по совершенствованию уголовно-процесуального законодательства и практики его применения.

The article deals with moral and legal criteria of the terms for exercising investigative measures. The author presents the list of "typical" exclusive and urgent cases enabling investigative measures at night. The article contains recommendations aimed at the improvement of criminal procedure law and its implementation.

Література

1. *Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — 4-е изд. — М. : Политиздат, 1981. — 445 с.*
2. *Антонов И. А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процесуальной деятельности следователя / И. А. Антонов. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. — 236 с.*
3. *Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (Общие черты судебной этики) // Избранные произведения. Собр. соч. : в 8 т. / А. Ф. Кони. — М., 1959. — Т. 4. — С. 33–69.*
4. *Аленин Ю. П. Процесуальные особенности производства следственных действий / Ю. П. Аленин. — К-д : Центр.-укр. изд-во, 2002. — 264 с.*
5. *Проект КПК України, зареєстрований у Верховній Раді України № 9700 від 13.01.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://rada.gov.ua>*
6. *Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации : принятый Государственной Думой 22 нояб. 2001 г. (по сост. на 25 янв. 2006 г.). — М. : Юрайт Издат, 2006.*
7. *Judgment of 18 January 1978 // Series A, no. 25, p. 91, para 20 and p. 66–67, § 29.*